

Ржевська А.В., Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕЙТИНГИ УНІВЕРСИТЕТІВ ЯК ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ржевська А.В.

Рейтинги університетів як явище сучасного простору вищої освіти

У статті проаналізовано рейтинги університетів як сучасне явище вищої освіти. Автор підкреслює мету складання рейтингу, розкриває зв'язок рейтингу з такими відомими поняттями освітньої сфери як «підзвітність», «забезпечення якості»; потім зосереджується на Шанхайському рейтингу університетів та рейтингу університетів Таймз, указує на їх сильні та слабкі сторони; визначає типи рейтингів та їх можливе майбутнє.

Ключові слова: рейтинг, Шанхайський рейтинг університетів, рейтинг університетів Таймз, забезпечення якості, підзвітність.

Ржевская А.В.

Рейтинги университетов как феномен современной области высшего образования

В статье анализируются рейтинги университетов как современное явление высшего образования. Автор определяет цель составления рейтинга, раскрывает связь рейтинга с такими известными понятиями образовательной сферы как «подотчетность», «обеспечение качества»; затем сосредотачивает внимание на Шанхайском рейтинге университетов и рейтинге университетов Тайм, указывает их сильные и слабые стороны; определяет типы рейтингов и их возможное будущее.

Ключевые слова: рейтинг, Шанхайский рейтинг университетов, Рейтинг университетов Таймз, обеспечение качества, подотчетность.

У другій половині ХХ ст. вища освіта стала масовою, що загострило питання належного фінансування, забезпечення якості, конкурентоспроможності вищих навчальних закладів усього світу. Предметом цієї студії є рейтинги як феномен світової вищої освіти сьогодні, засіб забезпечення якості та підзвітності в освітній сфері.

Визнаними спеціалістами в галузі забезпечення якості в освітній сфері є А. Амарал, О. Ветторі, А. Девідсон, Д. Дугласс, Р. Льюїс, Дж. Ньютон, А. Сурсок, Л. Харві та ін. Питаннями підзвітності опікувалися М. Бауер, П. Бурк, Дж. Сізер, К. Хьофнер та ін. Ефективність рейтингів вищих навчальних закладів ставала темою дослідження А. Барблана, Ю. Борзовза, М. Ван дер Вейда, Д. Догзбергза, С. Маргінсона, Г. Ніва, А. Прейдз, С. Родрігеза, Е. Хезелкорн, К. Ходсон та ін. Метою статті є визначення найвідоміших світових рейтингів університетів, розкриття їх ролі, особливостей та недоліків, а також формулювання прогнозу щодо майбутнього рейтингів.

Забезпечення якості вищих навчальних закладів – це складний процес, спрямований на оцінку та корекцію діяльності ВНЗ за наявними найкращими зразками, чи на встановлення такого зразку в тому разі, якщо університет визнається неперевершеним у певній сфері діяльності. Рейтинг належить до зовнішніх механізмів забезпечення якості, поряд із візитами експертів з інших ВНЗ чи міжнародних організацій, порівнянням статистичних даних від декількох університетів тощо.

Підзвітність у вищій освіті визначається як обов'язок відповідальних за розвиток, управління чи ресурси надавати інформацію щодо вжитих заходів, їх економічність та ефективність [6, с. 1305]. Це здатність продемонструвати, що певна мета була досягнута найбільш ефективними засобами. Підзвітність охоплює багато ідей щодо того, як зробити навчання сприйнятним і більш контрольованим суспільством. За рівнями підзвітність поділяється на системну й інституційну, за функціями виокремлюють викладацьку, дослідницьку, консалтингову, навчальну, адміністративну та фінансову підзвітність [3, с. 49]. Підзвітність відноситься до зовнішнього управління та найчастіше встановлює ліміт університетській автономії на національному рівні.

Рейтинг університетів – це список вищих навчальних закладів однієї чи декількох країн, які вишукано за певними параметрами у спадному порядку. Інформація при цьому надходить з незалежного джерела, наприклад, це можуть

бути статистичні дані уряду; із самого університету; від студентів, працедавців та інших зацікавлених осіб [2, с. 10].

Рейтинги університетів набули особливої популярності в першому десятилітті XXI ст., хоча використовувалися в США ще в 80-х рр. минулого століття. Виникнення та розповсюдження рейтингів університетів у перше десятиліття XXI ст. вважається проявом і наслідком глобалізації. Спочатку рейтинги поширилися в країнах із приватним і конкурентним університетським сектором (Великобританія, країни азійського та тихоокеанського регіону), а потім стали вживатися державами, де домінують державні університети, зокрема, у Німеччині, Італії, Іспанії [5, с. 50]. Світові рейтинги розглядають вищу освіту як єдиний глобальний ринок, що складається з відносно однакових інституцій, які можна розмістити в ієрархічній послідовності.

Рейтинги університетів покликані сприяти розумінню пересічним громадянином складного світу сучасної вищої освіти через виявлення рівня діяльності та статусу університету. Рейтинги стали також впливовим засобом національної та наднаціональної конкуренції, спроможним змінювати стратегічні цілі та інституційну поведінку ВНЗ. Узагалі рейтинги підкреслюють вертикальну різницю між закладами вищої освіти та націями, тобто різницю впливу, влади й авторитету, та затемнюють горизонтальну різницю між інституціями, тобто між місіями та типами ВНЗ [4, с. 122].

Першим і на сьогодні найбільш впливовим щорічним міжнародним рейтингом можна вважати Шанхайський рейтинг наукових університетів (Shanghai Jian Tong University rankings), який уперше ініційовано в 2003 р. Також міжнародно визнаним є щорічний рейтинг університетів Таймз (Times Higher Education rankings of universities), який був запроваджений у 2004 р. Якщо їх порівняти, рейтинг Таймз виявиться більш “національно плюралістичним”, оскільки, наприклад, у 2007 р. у двадцятку найкращих університетів рейтингу Таймз входили 13 американських університетів, 4 університети з Великобританії та по одному університету з Канади, Японії, Китаю й Австралії. Відповідно, у двадцять перших університетів Шанхайського

рейтингу 2007 р. входили 17 університетів США, 2 – з Великої Британії та 1 – з Японії [4, с. 123].

Ці рейтинги акцентують наукову складову діяльності університетів, тому сприяють її активізації та посиленню конкуренції серед університетів за провідних учених і молодих талантів. Автори Шанхайського рейтингу вважають неможливим порівнювати навчання в різних університетах і країнах завдяки великій диференціації та технічним труднощам в отриманні міжнародних компаративних даних. Також у Шанхайському рейтингу не використовують суб'єктивні дані, наприклад, експертну оцінку або дані, що надають самі університети. Ще одним аргументом на користь вживання показників саме наукової діяльності є той факт, що наука визначає репутацію університету та є широкоживаною характеристикою [4, с. 124].

Отже, головним показником успішності наукової діяльності стають публікації та цитування з природних, соціальних і гуманітарних наук: 20% оцінки Шанхайського рейтингу складають цитування в провідних наукових журналах, 20% – статті в журналі “Наука та природа”; 20% – знаходження в списку найбільш цитованих дослідників Томсона (Thomson/ISI Highly Cited researchers). Інші 30% загального балу надає кількість Нобелівських лауреатів в природничих науках й економіці, а також число нагороджених медаллю Філдза в галузі математики, які навчалися чи працюють в університетах, що оцінюються [4, с. 124].

Останні 10% рейтингу визначаються шляхом поділення нарахованих балів на кількість персоналу, зайнятому в науці. Тому Шанхайський рейтинг надає перевагу університетам, великим за кількістю студентів, які проводять масштабну наукову роботу за різними напрямками, але з невеликим штатом. Преференції при цьому отримують взагалі сильні наукові університети й університети з англомовних країн, оскільки англійська мова є мовою науки й наукові роботи іншими мовами менше публікуються та цитуються, а також університети з США, оскільки американці найчастіше цитують американців. Так, у 2008 р. 4031 дослідник зі званого списку Томсона проживав у США.

Гарвард з його філіями мають 168 дослідників, яких часто цитують, це більше, ніж Франція чи Канада. У Стенфордському університеті 168 дослідників, яких часто цитують, це більше ніж в усіх університетах Швейцарії. Каліфорнійський університет Берклі має 84 таких дослідники, Масачусетський технологічний інститут – 76. 44 таких дослідники працюють у Кембриджі в Великобританії [4, с. 124].

Критерій “Кількість Нобелівських лауреатів” найчастіше критикується, оскільки висування кандидатів та присудження премії часто набуває політичного характеру. Наприклад, до січня 2003 р. 670 з 736 переможців, тобто 91%, були з розвинених країн, переважно з США, 3,8% з СРСР і Східної Європи, 5,2% з країн, що розвиваються. Крім того, кандидати з країн, що розвиваються, найчастіше здобувають премії з літератури (10,1%) або миру (19,8%), які виключено з показників Шанхайського рейтингу. Крім того, з дев’яти науковців з країн, що розвиваються, які отримали премії з хімії, фізики, фізіології чи медицини, четверо працювали на той час у США, двоє у Великій Британії й Європі [4, с. 124]. Крім того, Нобелівську премію не можна вважати точним показником ефективності, оскільки нобелівські лауреати зустрічаються дуже рідко й не представляють усі сучасні дисципліни. Як правило, лауреати отримують премію не раніше, ніж за десять років після публікації роботи, за яку вони були номіновані. Виникає питання, чи є Нобелівська премія показником якості сучасного викладацького складу університету, чи все ж таки показником якості роботи однієї людини 10 – 30 років тому й навіть у іншому навчальному закладі. Незрозуміло також, як кількість нобелівських лауреатів в одному університеті може сприяти появі нових лауреатів у цьому ж університеті. Більш обґрунтованим стає урахування всіх нагород, отриманих за поточну роботу в широкому спектрі дисциплін [1, с. 72].

Рейтинг Таймз приділяє велику увагу репутації університету й рівню інтернаціоналізації, що надає перевагу університетам з Великої Британії. 40% оцінки якості Таймз припадає на міжнародну експертну оцінку професіоналів з освіти, 10% оцінки надає опитування роботодавців, 5% – кількість іноземних

студентів і 5% – кількість іноземних спеціалістів. Якість навчання визначається через співвідношення кількості студентів до кількості викладачів. Останні 20% визначаються показниками наукової діяльності. Оцінювання, проведене за такими показниками, знижує кількість американських університетів у "найкращій сотні" з 54 до 31. Таким чином, щоб покращити результати рейтингу Таймз, необхідно вдосконалити університетський маркетинг, залучати більше іноземних студентів та знизити показник кількості студентів на одного викладача, можливо, за рахунок науки. Для просування в Шанхайському рейтингу університетів необхідно, навпаки, запрошувати відомих науковців за рахунок навчання, послуг студентам, дисциплін, які тільки розвиваються тощо [4, с. 127].

Незважаючи на різні підходи, ці рейтинги мають загальні обмеження. По-перше, рейтинги беруть за норму один тип вищого навчального закладу й таким чином надають йому перевагу перед вищими навчальними закладами іншого типу. Також є суперечним питання, чи науковий університет є єдиним у світі вищим навчальним закладом, характеристики якого можна порівняти. Адже Шанхайський рейтинг не тільки вважає науковий університет нормою, він надає перевагу саме англо-американському типу наукового університету. Між тим у світі спостерігаються суттєві варіації в розмірі, масштабі й функціях провідних наукових університетів. Так, великі національні університети в м. Мехіко чи в м. Буенос-Айресі, де 200 – 300 тис. студентів поєднують наукову роботу з серйозною професійною підготовкою й соціальною діяльністю, що передбачає наявність великого штату поза науковим, що погіршує їх позицію в Шанхайському рейтингу. Також недооцінюється система підвищення кваліфікації. Наприклад, німецькі технічні університети підвищення кваліфікації мають статус академічних університетів, добру матеріальну базу, зв'язки з виробництвом і міжнародну репутацію [4, с. 126]. "Репутація" ж університету, на яку орієнтується рейтинг Таймз, лише указує на місце університету на ринку освітніх послуг, не на якість наданих послуг. Показник

інтернаціоналізації – кількість іноземних студентів – не розкриває ступінь задоволення цих студентів якістю навчання.

Європейські дослідники також указують на те, що на сьогодні зв'язки між місією університету та даними й цифрами рейтингу практично втрачено. Суб'єктивна оцінка може служити індикатором позиції в конкурентному середовищі, але суб'єктивні дані погано сполучаються з об'єктивними, такими, як матеріальні ресурси чи результати наукової діяльності. Практично жоден рейтинг не бере до уваги надану вартість, тобто знання, отримані в освітньому процесі. У свою чергу, якість навчання визначається відбором студентів, кількістю ресурсів, рівнем наукової діяльності. Але практика свідчить, що кореляція між науковою діяльністю та підготовкою бакалаврів не є високою, тобто навчання й наука – це окремі види діяльності, які треба порівнювати також окремо. Крім того, всі рейтинги спрямовані на досягнення певної мети. Тільки розглянуті в контексті цієї мети, рейтинги можуть надати об'єктивної інформації студентам, суспільству чи владі [4, с. 128].

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки. У першому десятилітті ХХІ ст. рейтинги стали загальноновизнаним засобом підтвердження якості діяльності вузів майже в усьому світі, хоча методологічна основа рейтингів викликає багато нарікань у спеціалістів. Найвідоміші рейтинги оцінюють передусім наукову діяльність університету і практично жоден з рейтингів не оцінює результати навчальної роботи, тобто нові знання, здобуті студентами протягом навчання. Отже, для отримання об'єктивної картини, ВНЗ краще порівнювати за окремими показниками – напрямками роботи, навчальними дисциплінами тощо.

Можна передбачити подальший розвиток рейтингів як достатньо коректного засобу конкурентної боротьби у вищій освіті, співіснування «елітних» та «звичайних» національних і регіональних рейтингів для задоволення потреб ВНЗ різних типів, так же само, як і співіснування елітних і звичайних, класичних і професійних, глобальних і регіональних університетів. З технічної точки зору будь-яка організація, міжнародна або національна, може

ініціювати складання рейтингу вузів, оцінюючи їх за власними критеріями. При цьому впливовість того чи іншого рейтингу буде прямо залежати від ступеня розповсюдження його результатів засобами масової інформації різного рівня.

Рейтинги не враховують цілі та спрямованість вищого навчального закладу, не відбивають всі сфери та результати його діяльності; крім того, їх складання майже завжди переслідує певну мету. Тому, як засіб підзвітності, рейтинг може слугувати лише непрямим, додатковим показником успішності-неуспішності університету в певній сфері. Щодо об'єктивної оцінки якості того чи іншого університету, у цій справі рейтинг також відіграє допоміжну роль, оскільки зазвичай зосереджується на окремих результатах роботи університету.

Виходячи з провідних тенденцій розвитку сучасної вищої освіти, а саме: з укріплення зв'язку з суспільством й активізації підприємницької діяльності університету, – цілком ймовірно передбачити підвищення значущості рейтингу випускників на основі опитування роботодавців, появу рейтингу університетів, складеного за оцінками їх випускників, рейтингу фінансової спроможності університетів, чи рейтингу університетів за результатами організації рекреаційної, соціальної діяльності із залученням викладачів, студентів, випускників, місцевої громади тощо.

Література

1. **Abbey Craig.** What can Performance Indicators do for Higher Education Institutions? A US Perspective / Craig Abbey // *Managing the University Community: Exploring Good Practice.* – EUA, 2007. – 108 p. – P. 70 – 74.

2. **Hazelkorn, Ellen.** The emperor has no clothes? Rankings and the shift from quality assurance to the pursuit of world-class excellence // *Trends in Quality Assurance. A Selection of Papers from the 3rd European Quality Assurance Forum* – EUA, 2009. – С.10 – 18.

3. **Heufner, Klaus.** Accountability /Klaus Heufner // *International Higher Education: an Encyclopedia* /edited by Philip G.Altbach. – Garland Publishing Inc., New York & London, 1991. – 1165 p. – Pp.47 – 58.

4. **Higher Education** to 2030. Volume 2: Globalisation. – Centre for Educational Research and Innovation, 2009. – 360 p.

5. **Prades, Anna**, Rodriguez, Sebastian. A proposal for a performance indicator model for the Spanish higher education system //Trends in Quality Assurance. A Selection of Papers from the 3rd European Quality Assurance Forum – EUA, 2009. – C.50 – 55.

6. **Sizer J.** Accountability / J. Sizer //Encyclopedia of higher education / edit. Burton R. Clark and Guy R. Neave – Pergamon Press Ltd, 1992. – 2530 p. – P. 1305 – 1313.

Anna Rzhavska. University Ranking as a Characteristics of Modern World Higher Education Area.

The article deals with the University rankings – their aims, connection with accountability and quality assurance, strong and weak sides. Presented are the Times Higher Education University Ranking and Shanghai Jian Tong University ranking. The author tries to classify rankings and tell their future.

Key words: ranking, Shanghai Jian Tong University ranking, Times Higher Education University Ranking, Shanghai Jian Tong University ranking, quality assurance, accountability.

Відомості про автора

Ржевська Ганна Вікторівна – кандидат пед. наук, доцент, докторант кафедри державної служби та управління ЛНУ імені Тараса Шевченка. Коло наукових інтересів: теорія та практика управління навчальними закладами.